

a 8 Bp

Az Iskolai Filmintézet
diafilm sorozata: 181.

SZÉP MAGYAR KÖNYV

Irodalomtörténeti sorozat: 60.

Bevezetés:

Mióta Gutenberg zseniális találmánya lehetővé tette a sokszorosítás végtelen méreteit, már nem egyeseké a könyv. Manapság már nem ritkák a több ezer kötetes könyvtárak, s akad néhány, mely a kétmilliót is meghaladja. Ha a reneszánsz kor remek kódexeiben gyönyörködünk, elfoghat a szegénység, disztelenség érzete egy-egy mai könyvvel kezünkben. De ez éppoly kishitűség, mint amilyen oktondiság egy-egy rosszul sikerült kódexet, vagy az első nyomtatványt megmosolyognunk. Minden kornak megvan a maga izlése. A mai szép könyv - gyakran éppen a régi értékeket restaurálva- más uton keresi a szépség, jóság felső fokát. A zseniális művész a címlapon, az illusztrációkban pár vonással is nagyszerűt teremthet, s a kor eszménye jogán éppúgy megcsodáljuk azt, akár a régi-új könyvtövmesterei művészetét. Elandalíthat a technika rohamos fejlődése, a betűk egyre tökéletesebb metszése, a szedés hibátlanúsága, az összhang kimeríthetetlenül sok alkalma. Hát még ha a szöveg új, nagy eszmét hord magában! A szocializmusban ma már aránytalanul könnyebben megszerezhetjük a legszebb könyveket. A könyv mindenkié lett.

Filmünk századok terméséből mutat be egy sereg képet. Élvezzük bennük, ami szép vagy tiszteletet, kegyeletet parancsol, s higgyük el némely naivság láttán, hogy annakidején, nagy lelki szükség idején sokaknak talán éppen ezek voltak a legkedvesebbek.

Nagy esemény, mikor a másolt szöveget már nem tekercsben göngyölitették fel, hanem ívekbe hajtogatták s úgy fűzték össze. Ime, így keletkezett a könyv elődje, a kódex.

Nálunk az Árpádok alatt kezdődik a kódex élete. Egy-egy kódex gondja sok időt, némelykor éveket vett igénybe. A munka többek közt oszlott meg. Ezek: a scriptor /másoló/, aki a szöveget leírta; 2./ a rubricator /vonalszó/, aki a sorokat vörös vagy más színnel aláhuzta és a szövegben széthintett iniciálékat /kezdő nagybetűket/; 3./ az illuminator, aki a lapszéli diszítéset, nagyobb fajta iniciálékat festette. Ezt más néven minatornak, vagy pictornak is hívták.

Az első időkben a dekoráció többnyire alig függött össze a szöveggel, később aztán, az illusztrációval együtt az eszmei tartalmat is igyekezett visszatükrözni.

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
Könyvtári példány
1958. év A. 72434. sz.

1. Egy könyviró barát

Lássunk egy könyviró barátot, ahogyan egyik régi kódexünk, a Képes Krónika ábrázolta. Élénk színhatás; a kép elnagyoltságában is szépen kifejezi a teljes odaadást, hivatástudatot.

2. A Halotti beszéd

A Pray-kódex a XII-XIII. sz. fordulóján készült. Pray Györgyről, a történetíróról nevezték el, aki először ismertette a Halotti Beszédet, legrégebb magyar nyelvemlékünket. Gyakoriak a piros kezdőbetűk, belső ékitmények. A sorok a szórövidítések ellenére sem fedeznek még kielégítően, amire a haladottabb írás lelkiismeretesen törekszik. Később nagyon vigyáznak a betűk egyenletes vonására, a sorközök stb. összhangjára.

3. "Gesta hungarorum" első lapja

Anonímus, Béla király névtelen jegyzője művének /Gesta hungarorum: A magyarok viselt dolgai/ első lapja. Egyetlen kézírata a XIII-XIV. sz. fordulójáról való. Figyeljük meg a rövidítéseket. Pl. mindjárt a 4-ik sorban: du am helyett /a hiányzó m betűt az u-ra tett vízszintes vonás jelzi/ stb. Itt már nem vészett kárba a rövidítés, mert a sorok elég jól fedeznek. A scriptornak előre ki kellett számítani, milyen betűk lesznek a sorban, vékonyak, vastagok, s aszerint történt a rövidítés, hogy a sorvégek ne feleljenek egymással.

4. A magyarok bejövetele

5. Botond viadala a göröggel

6. Szent István

7. Zách Felicián bosszúja

A Képes krónika illusztrációi közül valók /XIV. sz./ Márk krónikájának is nevezték, Márk ferencrendi szerzetestől, akit Baranyai Decsi János a kódex szerzőjének vélt. Tartalma a magyar történelem 1330-ig. Költői stílusa mellett külsőre is sok tekintetben legszebb kiállítású kódexünk ebből az időből. Bécsi Képes krónikának is nevezték.

Barátkozzunk meg a konvencionális arcokkal, egyideig ez a kor jellegzetessége.

8. Temesvári Pelbárt Pomeriumának címlapja

Temesvári 1504-ben halt meg. Mai nyelven szólva: világhírű író, korának egyik legnagyobb egyházi alakja, kinek műveiben már egy új világ is dereng, a gondolat, stílus szabadabb lendületével. Pomerium: gyümölcsöskert /beszédeinek sokféleségét jelzi ezzel a címmel/. A címlapról szinte azt lehetnének, hogy modern művésztől való, aki ódon műremekeket támasztat fel. Ime az archaisztika egyik eredeti remek mintája.

9. A gyulafehérvári Batthány-könyvtár pompás diszítésű Missaleja /XV.sz./

Milyen drága lehetett egy ilyen külsőre is pazar kiállításu könyv! /Megesett, hogy egy zálogba adott bibliáért két falu volt a váltság/. Kódexeink történetében kimagasló jelenség a Biblioteca Corvina, Mátyás király budai nyilvános könyvtára. /A Corvina tudvalevőleg a Hunyadiak címerében levő hollóról /corvus/ kapta nevét./ Mátyás semmi költséget fáradságot nem sajnált, s a legjobb idegen mesterek közül hívott udvarába számosat.

10. Cicero-szövegmagyarázat, címlap

/Előbb Vitéz János könyvtárában./

11. Nagy Sándorról

12. Erlangeni kódex

A Corvinák kötése is pazar.

13. Tacitus-szöveg kötése

Már a könyvnyomtatás kezdő korában vagyunk, de a kódexek még sokáig népszerűbbek; a kezdetleges betűöntés még sokáig nem bír versenyezni minden ékességgel felruházott elődjével.

Mátyásnak már megvan a fogékonysága a nyomtatott könyvek iránt is, hiszen ő hozza Olaszországból Hess Andrást, akit első nyomdászunknak tekinthetünk. A könyvnyomtatás csecsemőkorához érve, nyilván érdekelni fog, milyenek lehettek a legelső termékek. Nézzünk be hát egy pillanatra magának a feltaláló mesternek Gutenbergnek műhelyébe.

14. A Donatus-féle nyelvtan egy lapja

Ez a Donatus-féle nyelvtanból való, s körülbelül 1447 táján látott napvilágot, tehát egyike a legelső nyomtatványoknak. Felületes szem is észreveszi, hogy az első sorok kevésbé sikerültek, később már jobb a szedés; lám, munka közben is javult az öntőműszer.

15. A Budai Krónika utolsó lapja.

A Budai Krónika, az első hazai nyomtatvány utolsó lapja. /1473/ Cronica hungarorum. Sem címe, sem címlapja. Nevét később kapta. Tartalma: magyar történelem, 1468-ig. Betűi elűtnek a korabeli stílustól; gót betűk helyett római /kerek/ betűk ezek, Olaszországból hozta Hess András.

16. Thuróczi János krónikájának címképe. /XV. sz./

A mű Mátyás királyig vezet le a magyar történelmet. /Az 1488-ki augsburgi kiadás címképét látjuk: Szent László megszabadítja az elrabolt magyar leányt. /Ugyanazzal az érzéssel nézzük, mint Temesvári Pelbárt Pomeriumának címlapját.

17. Sylvester János Uj testamentum-fordításának címlapja. /1541/

Az első magyar nyelvű mű, melyet Magyarországon adtak ki. A könyv magán viseli annak a küzdelemnek nyomait, mellyel Ujszigeten sikerült nyomdát alapítani. /Sylvester már észreveszi a magyar népi nyelv költői szépségeit, képekben való gazdagságát./

18. Tinódi Sebestyén Cronica-jából.

Szövegrészlet, közben hangjegyekkel. Ezek az Ali basáról szóló ének utolsó sorai s az egervári viadal kezdő versszakai között foglalnak helyet.

19. Balassa Bálintnak első műve

Balassa Bálintnak, a XVI. sz. legnagyobb magyar lírikusának első műve: Beteg lelkeknek való füves kertecske.../fordítás/. Krakkóban jelent meg /1572/. Szülei vigasztalására írta, mikor azokat összeesküvés koholt vádja alapján perbe fogták. A könyv utolsó lapját látjuk.

20. Heltai Gáspár krónikájából címlap. /XVI.sz./

Eredeti szellemmel válogató krónikás, sok addig ismeretlen anyagot tárt fel nagy olvasóközönségének.

21. Ilosvai Selymes Péter Toldi-jának címlapja

A krónika eléggé ismert Arany remekműve révén, melynek néhány adatával - forrásul szolgált.

22. Pázmány Péter Kalauza. Címlap /1613./

A korabeli művészet minden pompájával ékes.

23. Szenczi Molnár Albert zsoltárfordító, író, könyvkiadó /XVII. sz./

Kiváló stílusművész. Többek közt lefordította Kálvin János Institucio c. munkáját. A kép alsó jobb sarkában Molnárt látjuk; a háttérben szomorú emlékül: Molnárt külföldi hányattatásai közben guzsba kötik és megkínözzák Tilly spanyol zsoldosvezér katonái.

24. Zrínyi Miklós: Szigeti veszedelem c. műve első kiadásának címlapja

/Adriai tengernek syrenaia grof Zrínyi Miklós... Bécs, 1651./ Rajta a költő jelmondata: Sors bona nihil alius./Jó szerencse, semmi más./ A kép szimbóluma többféleképpen magyarázható. Nyilván összefügg Zrínyi jellegével.

25. Haller János Hármas históriája, fordítás /XVII. sz. végén/

Tárgya: Nagy Sándor kalandjai, példabeszédek, a trójai háború. A mű Misztótfalusi Kiss Miklósnak, a magyar nyomdászat egyik nagy úttörőjének kiadása. A címkép zsufolt metszet, a kor kedvelt ornamentikájával, szimbolikus alakokkal és rajzokkal /mérleg stb./ a barokk díszítésnek egyik ritka példánya.

9. A gyulafehérvári Batthány-könyvtár pompás diszítésű Missaleja /XV.sz./

Milyen drága lehetett egy ilyen külsőre is pazar kiállításu könyv! /Megesett, hogy egy zálogba adott bibliáért két falu volt a váltság/. Kódexeink történetében kimagasló jelenség a Biblioteca Corvina, Mátyás király budai nyilvános könyvtára. /A Corvina tudvalevőleg a Hunyadiak címerében levő hollóról /corvus/ kapta nevét./ Mátyás semmi költséget fáradságot nem sajnált, s a legjobb idegen mesterek közül hívott udvarába számosat.

10. Cicero-szövegmagyarázat, címlap

/Előbb Vitéz János könyvtárában./

11. Nagy Sándorról

12. Erlangeni kódex

A Corvinák kötése is pazar.

13. Tacitus-szöveg kötése

Már a könyvnyomtatás kezdő korában vagyunk, de a kódexek még sokáig népszerűbbek; a kezdetleges betűöntés még sokáig nem bír versenyezni minden ékességgel felruházott elődjével.

Mátyásnak már megvan a fogékonysága a nyomtatott könyvek iránt is, hiszen ő hozza Olaszországból Hess Andrást, akit első nyomdászunknak tekinthetünk. A könyvnyomtatás csecsemőkorához érve, nyilván érdekelni fog, milyenek lehettek a legelső termékek. Nézzünk be hát egy pillanatra magának a feltaláló mesternek Gutenbergnek műhelyébe.

14. A Donatus-féle nyelvtan egy lapja

Ez a Donatus-féle nyelvtanból való, s körülbelül 1447 táján látott napvilágot, tehát egyike a legelső nyomtatványoknak. Felületes szem is észreveszi, hogy az első sorok kevésbé sikerültek, később már jobb a szedés; lám, munka közben is javult az öntőműszer.

15. A Budai Krónika utolsó lapja.

A Budai Krónika, az első hazai nyomtatvány utolsó lapja. /1473/ Cronica hungarorum. Sem címe, sem címlapja. Nevét később kapta. Tartalma: magyar történelem, 1468-ig. Betűi elűtnek a korabeli stílustól; gót betűk helyett római /kerek/ betűk ezek, Olaszországból hozta Hess András.

16. Thuróczi János krónikájának címképe. /XV. sz./

A mű Mátyás királyig vezet le a magyar történelmet. /Az 1488-ki augsburgi kiadás címképét látjuk: Szent László megsabadítja az elrabolt magyar leányt. /Ugyanazzal az érzéssel nézzük, mint Temesvári Pelbárt Pomeriumának címlapját.

26. Az első magyar irodalomtörténet

1711-ben jelenik meg Czvittinger Dávidtól az első magyar irodalomtörténet, latinul. Inkább irodalomtörténeti szótárnak mondhatnók, annak is hiányos; érdeme a lelkes uttörés. Önzetlen vállalkozása az adósok börtönébe juttatta. Címlapján még mindig a szokásos hosszú szöveget látjuk.

27. 28. Dugonics András: Etelka...c. kétkötetes regényének illusztrációi -/1788/

A lelkes magyar Árpád és Zoltán fejedelem korába helyezi regénye meséjét, hogy a császári önkénynek könnyebben odamondogathasson. A második kép a két szerelmes intrikájának bűnhődését ábrázolja. Etelka és Etele XVIII. századbéli alakok, mint ahogy maga a szöveg is tele van időtévesztéssel.

29. 30. Két illusztráció Kármán: Fanni hagyományai"-hoz

Kármán József /XVIII.sz./ a nemzet "csinosodásáért", a nőnevelés javításáért harcolt, balitételek ellen; korának egyik ritka stilusművésze. Fő műve: Fanni hagyományai, mely az általa alapított Uránia c. folyóiratban jelent meg. A szöveghez jobban illik Fanninak képe a második kiadásban, Toldy Ferenc Nemzeti könyvtárában.

31. Illusztrációk Fazekas Mihály Ludas Matyiájának 1817-ki kiadásához

A Matyin esett sérelmet s a háromszori visszaverést ábrázolják, s eleven hatásukkal szerencsésen igazodnak a költemény mozzanataihoz.

32. Két illusztráció Kisfaludy Sándor Himfyjéhez

Kisfaludy Sándor Himfy szerelmei /Kesergő szerelem. Boldog szerelem./ egyik legnépszerűbb olvasmánya a korai reformkornak. Néhány strófája ma is frissen csendül. Első képünk "a havasnak oldalában keletkező patak" mellett ábrándozó Himfyt ábrázolja, a másik a félreértések után egymásra talált boldog szerelmeseiket. A rajzok pompásan megfeleltek a kor érzelmességének, természetsszerűségének.

33. A Hajnal allegóriája

Kisfaludy Károly 1821-ben alapította az Aurora folyóiratot, melyet a java fiatal írók közreműködésével vezető szerepre emelt.

34. Illusztrációk Vörösmarty költeményeihez

1./ Szilágyi és Hajmási. A két ifju török fogságba kerül, de a szultán leánya kiszabadítja őket. Harcra kelnek a leányért, Hajmási elesik. 2./ A két szomszédvár c. romantikus elbeszélő költemény tragikus végső jelenete. Sámson Tihamér bosszút áll a Káldorokon, akik családját kiirtották, de amikor az egyedül

életben maradt Káldor-leánnyal, Enikővel találkozik, eléri végezte. Enikő holtan rogy össze, Tihamér élete is megsemmisül.

35. Petőfi címképe a János vitézhez

Petőfinek több rajzát ismerjük. Aranyt is lerajzolta, erről van is egy tréfás verse Aranynak. /Keressétek ki költeményei közül!/
Két Petőfi-rajzot mutatunk be a János vitéz első kiadásából. Egyik - a címlapon - a lovát táncoltató János vitézt ábrázolja, a másik az óriások csőszét, amint a vitéz kardjába lép.

36. Arany János rajza A nagyidai cigányokhoz /Cimkép/

Arany János tanuló korában szobrász szeretett volna lenni; ő is ügyesen rajzolt, talán egyénibb modorban, mint nagy költőtársa. Itt A nagyidai cigányokhoz készült illusztrációját mutatjuk be /1852/. A rajz jól érzékelteti előre a téma fonákságát, epés humorát.

37. 38. 39. Zichy Mihály illusztrációi Az ember tragédiájához

Hármat mutatunk be:

37. A fáraó és a haldekló rabszolga /IV. szín/

38. Miltiades sorsa /V. szín/

39. Danton a nyaktilónál /IX. szín/

Zichy Mihály korának egyik nagy festője és rajzolója. Páratlan technikai tudás, ötletesség, szárnyalás jellemzi. Byront, Petőfit, Lermontovot is kiválóan illusztrálta. Külföldi tanulmányutjain sokat élt a cári udvarban, eredeti szellemét megőrizve; kivált forradalmi szellemű rajzai maradandók.

40. 41. 42. Három Zichy-illusztráció Arany balladáihoz

40. A walesi bárdok nagyjelenete

41. A tébolyult Ágnes asszony a börtönben

42. A farkason győzedelmeskedő Szibinyáni Jankó

De talán elég is lesz mára. A XX. században - a sok gyarló kiadvány közt - annyi szép könyv jelent meg, hogy külön fejezetet érdemelnek. Majd máskor. Mostani filmünk is bizony elég hiányos, lehetett volna több alkalomra valót bemutatnunk, hiszen századok anyagából kellett a legjellemzőbbnek vélt emlékek közül is csak válogatva mutogatnunk. Inkább a képeket vettük sorra, lehető legnagyobb számban, azért is hallgattunk közben gyakran. De így legalább annál több érdekességgel találkozhattak, kedves fiatalok! A képek, melyek itt sorra kerültek, többet jelentenek minden aprólékos vagy találgató magyarázatnál

FELSŐOKTATÁSI JEGYZETELLÁTÓ VÁLLALAT BUDAPEST

Felelős vezető: Heitter Imre

8-2319/181/PE

